

TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM OLUVCHILARNI INTELLEKTUAL SALOHIYATNI SHAKLLANTIRISH MANBALARI

Jasurbek Qurbonov

Qo'qon DPI dotsenti

Annotatsiya: Maqolada ta'lim tizimida ta'lim oluvchilarni intellektual salohiyatni shakllantirish manbalari ijtimoiy-gumanitar fanlari yordamida, bo'lajak o'qituvchilarining intellektual madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari, ijtimoiy bilishning mohiyati tadqiq qilingan. Shuningdek, maqolada ijtimoiy-gumanitar soha bo'lajak o'qituvchilarining intellektual madaniyatini rivojlantirish tamoyillari, pedagogik asoslari va tizimi, didaktik jihatlari, muammoga turli yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so'z va iboralar: intellekt, intellektuallik, intellektuallashtirish, intellektual madaniyat, bo'lajak o'qituvchi, bo'lajak o'qituvchilar intellektual madaniyat.

Modomiki, jamiyat intellektual salohiyatini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarini o'rganar ekanmiz, uning manbalari va omillarini ko'rib chiqishimizga to'g'ri keladi. Bu esa o'z navbatida, ushbu manba va omillarni tahlil qilishimiz, keyingi paragraflarda o'tish davri davlat siyosatida aynan nimalarga e'tibor berishimiz zarurligini aniqlab olishimizga ham yordam beradi. Dastlab, intellektual salohiyatning shakllanishiga asos bo'luvchi manbalarni qarab chiqadigan bo'lsak, ular jamiyatdagi ta'lim-tarbiyaning erishilgan darajasi, ta'lim tizimi, ilm-fan, ilmiy tadqiqotlar, ma'rifiy targ'ibotlarni o'z ichiga oladi.

Biz ularni ko'rinishlariga qarab quyidagicha guruhlariga ajratishimiz mumkin:

1. Ta'lim tizimi va ta'lim jarayoni.
2. Tarbiya orqali mustaqil o'rganish, aqliy qobiliyatni rivojlantirishga intilishning shakllantirilganligi.
3. Ilmiy tadqiqotlar olib borilishi orqali ilmiy yangiliklar va kashfiyotlar qilinishi.
4. Ma'rifiy targ'ibot va ilmiy bilimlarning ommalashtirilishi.
5. Ishlab chiqarish va kundalik hayotda joriy qilinayotgan yangi texnika va texnologiyalarni o'zlashtirish borasidagi shaxsiy tajriba.
6. Tarixiy rivojlanish jarayonida millat tomonidan yaratilgan ma'naviy qadriyatlar.

Bular orasida ta'lim va ta'lim tizimi butun jamiyat a'zolarini o'qitishni qamrab olish imkoniyati bulganligi uchun asosiy o'rinni egallaydi. Jahon enqiklopediyasi — "WORLDBOOK"da ta'limga quyidagicha ta'rif berilgan: «Ta'lim — to'plangan bilimlar, ko'nikmalar, odatlar, qadriyatlar yoki munosabatlarning kishilar tomonidan o'zlashtirilishi jarayonidir»[1, 86]. Ya'ni ta'lim kishilarni jamiyatning foydali a'zolari bo'lishiga yordam berish orqali jamiyatning madaniy merosini sezilarli rivojlantirishga, shu bilan birgalikda jamiyat turmush tarzining yaxshilanishiga yordam beradi.

Globalashuv jarayonida yoshlar mustaqil dunyoqarashini shakllantirishda ta'lim tizimi va oiladagi muammolar hamda ularning yechimlari

O'qituvchi, ustozlar va ta'lim muassasalari bo'lgan: maktab, litsey, kollej, oliy o'quv yurtlari ta'lim uchun mas'uliyatli va mutasaddi tashkilotlardir. Ta'lim mohiyatan o'qish va o'qitishga jalb qilish bo'lgani sababli ba'zan kishilar o'zlari o'qib o'rganadilar yoki ota-onalari yordamida va mustaqil o'qituvchi yollab o'qiydilar.

Ilmiy bilimlarning uziga xosligi, kundalik bilimlardan farqi uning voqelik moxinnppya kirib borishi va nazariy xarakterda ekanligidir. Dalillar majmui qonuniyat sifatida tan olinganda ilmiy bilim xosil buladi. Ma'lum bir sodaga, tarmoqqa taalluqli ilmiy bilimlar yigilib fanni vujudga keltiradi. Fanning bevosita maqsadi voqelikni, sodir bulgan xodisp va jarayonlarni tasvirlash, tushuntirish va oldindan aytib berishdan iborat. Amaliyotda fan ishlab chiqarish, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar, ma'naviy tubdan yangilashning muxim omili bulib xizmat qiladi. Fan bir tomondan, mohiyat vositalarini, ishlab chiqarish usullarini takomillashtirish orqali joriy qilinsa, ikkinchi tomondan, ta'lim tizimi orqali ishchi kuchining malakasini oshirish yuli bilan tatbiq qilinadi.

Fan va ilmiy bilimlar intellektual salohintning xosila mevasi, o'zrnida jamiyat tomonidan o'zlashtirilgan qismi intellektual salohiyatning tarkibiy qismidir. Jamiyat taraqqiyoti ham fan va ilmiy bilimlarning yaratilishi va jamiyatga transformasiyalashtirilishi bilan bog'liqdir. Ta'limning sifati ilmiy - pedagogik kadrlar soni va malakasi bilan bevosita bog'liq, chunki ular to'plangan bilimlarni tayyorlanayotgan kadrlarga transformasiyalovchi rolini o'ynaydi.

Ta'lim kabi jamiyatning intellektual salohiyatini shakllantirishda tarbiya asosiy manba hisoblanadi. Ta'lim va tarbiya bir-biri bilan ajralmas jarayondir. Ta'limdagi tarbiya — ta'lim tizimi orqali xislat, fazilat, odob-axloqni singdirishdir. «Ta'lim degan so'z xalqlar va shaharliklar o'rtasida nazariy fazilatni birlashtirish, tarbiya esa shu xalqlar o'rtasidagi fazilat va amaliy kasb - hunar fazilatlarini birlashtirish degan so'zdir.

Tarbiya orqali singdirilgan xislat va fazilatlarga inson bir umr amal qilib yashashga intiladi. SHuning uchun, Abdulla Avloniy: «...dars oluvchi biluvchi, tarbiya oluvchi amal qiluvchi demakdur», — degan edilar. SHu sababli, faqat o'zbek xalqida emas, boshqa ko'pgina xalqlarda ham tarbiya yuksak insoniy qadriyat disoblanadi. CHunki «...balog'at va bilimlarga, ya'ni rivojlanishga tarbiya va mashq orqali erishiladi» [2, 23]. Tarbiyaning mamlakatimiz taraqqiyotidagi ahamiyatini ta'kidlab: «Biz mamlakatimizning istiqboli yosh avlodimiz qanday tarbiya topishiga, qanday ma'naviy fazilatlar egasi bo'lib voyaga yetishiga, farzandlarimizning hayotga nechog'li faol munosabatda bo'lishiga, qanday oliy maqsadlarga xizmat qilishiga bogliq ekanini hamisha yodda tutishimiz kerak», [3, 7] — degan edilar.

Abdulla Avloniy o'zining «Turkiy guliston yoxud axloq» asarida tarbiyaga to'xtalib: «Bolaning salomati va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmak, tanini pok tutmak, yosh vaqtdan maslakini tuzatmak, yaxshi xulqlarni o'rgatmak, yomon xulqlardan saqlab o'stirmakdur», [4, 12] — deydi. Alohida shaxs tarbiyasi orqali shaxs xarakteri,

Globalashuv jarayonida yoshlar mustaqil dunyoqarashini shakllantirishda ta'lim tizimi va oiladagi muammolar hamda ularning yechimlari

umummilliy tarbiya orqali esa, milliy xarakter shakllantiriladi. Milliy xarakterning mamlakat iqtisodiy, siyosiy, madaniy taraqqiyotida ahamiyati nihoyatda katta.

Taraqqiyotning modeli har bir xalq yoki millatga xos tarix, xarakter va hulq - atvor normalari, shu xalqning falsafasi, tafakkur tarzi, davlat va jamiyat to'grisidagi tasavvurlari, ko'nikmalari, unga bo'lgan munosabati hamda qadriyatlari orqali ifodalanadi». Bunday millatga xos xarakter xususiyatlar esa, tarbiyaviy jarayonlar va vositalar orqali shakllantiriladi, singdirib boriladi, bir avloddan ikkinchi avlodga meros sifatida qoldiriladi. Tarbiyaning hosilasiga aylanib taraqqiyotga inson sifatлари omili bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. The world book encyclopedia. 6 volume. - Chicago: A Scott company, 1995. - P. 86
2. Abu Nasr Forobiy. Foznl odamlar shahri. —Toshkent: A. Qodiriy. Xalq merosi, 1993. — B. 23.
3. Karimov I.A. O'zbekistan XXI asrga intilmokda. // Biz kelajagimnzni uz qulimiz bilan quramiz. T.7. —Toshkent: O'zbekistan, 1999. — B. 385.
4. Avloniy A. Turkiy guliston yexud axloq. —Toshkent: Uqituvchi, 1992. - B.